

Ислом Нури

Ҳизом розияллоху анҳудан ривоят қилганлар).

Уламолар бунга мутлақ ижмоъ қилганлар.

Қиёс шу жиҳатданки, байънинг бўлишини одамларнинг эҳтиёжлари ҳам тақозо қилади. Чунки, инсоннинг ҳожати бошқа бир инсон қўлидаги пул ёки савдо молига боғланган бўлиб, у ўша нарсани бир эваз орқалигина қўлга киритиши мумкин. Демак, талаб қилинган фарзга етиш учун байъ жоиз бўлишини ҳикмат ҳам тақозо қилади.

Байъ оғзаки ёки амалий сийғада (кўринишда) амалга ошади.

Оғзаки сийға: ийжобдан, яъни, сотувчи тарафидан айтилувчи «сотдим» деганга ўхшаш сўздан ва қабулдан, яъни, сотиб олувчи тарафидан айтилган «олдим» деганга ўхшаш сўздан ташкил топади.

Амалий сийға эса олди-берди билан ҳосил бўладиган муомаладир, яъни, бирови молни топшириши, иккинчиси эса унинг пулини тўлашидир.

Гоҳида байъ сийғаси бир вақтнинг ўзида ҳам оғзаки, ҳам амалий сийғадан ташкил топади.

Шайхулислом Ибн Таймия раҳимаҳуллоҳ айтади: «Муъотот (олди-берди) байъининг бир неча суратлари мавжуд:

Биринчиси: Сотувчи тарафидан фақат оғзаки ийжоб, харидор тарафидан эса олишнинг содир бўлиши. Масалан: «Мана бу матони бир динорга ол», дейди ва у ўшани олади. Шунингдек, товарнинг муайян баҳода бўлиши. Масалан: «Мана бу матони сенинг матоҳинг эвазига ол», дейди ва у ўша матони олади.

Ислом Нури

Иккинчиси: Харидордан лафз, сотувчидан эса бериш содир бўлиши, баҳоси муайян бўладими, бошқача бўладими, фарқсиз.

Учинчиси: Ҳар иккисидан бирор лафз содир бўлмаслиги, балки бу ерда баҳо қўйиш ва матони олишнинг (ҳаммага маълум) урфи бўлиши» (Мажмуъул-фатава: 29/7-8).

Байъ саҳиҳ-яроқли бўлиши учун бир неча шартларни шарт қилинади, улардан баъзилари иккала ақд (савдо битими) тузувчига (сотувчи ва харидорга) тегишли шартлар бўлса, баъзилари ақд тузилаётган нарсага (товарга) тегишли шартлардир. Агар шулардан битта шарт топилмаса ҳам байъ саҳиҳ бўлмайди.

Иккала ақд тузувчи ҳаққида қуйидагилар шарт қилинади:

1) Икковлари тарафидан ўзаро розилик. Агар олди-сотди қилаётган икки кишининг бири ноҳақ мажбурланаётган бўлса, байъ яроқли бўлмайди. Чунки,

□□ :□□□□□□ □ □ □ □ □ □ □ □ □

Аллоҳ таоло: «**Балки ўзаро ризолик билан бўлган савдо-сотик орқали мол-дунё касб қилингиз**», дейди (Нисо: 29).

□□□□ □□□□ □□□- □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□»: □□□□□□ -□□□□□□».

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Байъ фақат ўзаро розилик билангина (амалга ошади)», деганлар (Ибн Можа (2185), Ибн Ҳиббон (11/340, №4967) Абу Саид ал-Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилганлар).

Ислом Нури

Агар мажбурлаш ҳақ билан бўлса, байъ дуруст саналади. Масалан, ҳоким бир кишини қарзини тўлаши учун молини сотишга мажбур қилса, бу ҳақ билан мажбурлаш бўлади.

2) Ҳар иккови ҳам тасарруф қилиш (молиявий фаолият юритиш)га ҳақли бўлиши, яъни, озод, эс-ҳуши жойида, мукаллаф (балоғатга етган) бўлиши. Гўдак боланинг, ақлсиз кишининг, мажнуннинг, саййидининг изнисиз мамлукнинг (қулнинг) қилган олди-сотдиси яроқли саналмайди.

3) Ақд (савдо битими) тузилаётган нарсага молик (эгадор) бўлиши ёки унинг эгаси мақомида бўлиши.

«Қўлнинг олди-сотдиси ҳақ билан бўлади, агар мажбурлаш билан бўлса, бу ҳақ билан мажбурлаш бўлади. Агар мажбурлаш билан бўлса, байъ дуруст саналади. Масалан, ҳоким бир кишини қарзини тўлаши учун молини сотишга мажбур қилса, бу ҳақ билан мажбурлаш бўлади.»

Чунки, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳаким ибн Ҳизом розияллоҳу анҳуга: «Ҳузурингда бўлмаган нарсани сотма», деганлар (Абу Довуд (3503), Термизий (1232), Насоий (4613), Ибн Можа (2187) ривоятлари). Яъни, ўзинг эгадор бўлмаган нарсани сотма, деганлар.

Ал-Вазир раҳимаҳуллоҳ айтади: «Ўзининг олдида ва ўз мулкида бўлмаган нарсани сотиш сўнгра бориб у учун сотиб олишининг жоиз эмаслиги ва у ботил эканига (уламолар) ижмоъ қилганлар» (Ихтилафу аймматил-уламаъ: 1/406).

Савдо битими тузилаётган нарса (товар ва пул) ҳақида учта шартни шарт қилинади:

Ислom Нури

1) Фойдаланиш мутлақ мубоҳ нарса бўлиши. Фойдаланиш ҳаром бўлган ароқ, тўнғиз, мусиқа асбоби, ўлимтик кабилар савдоси дуруст эмас. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Албатта Аллоҳ ва Расули маст қилувчи ичимлик, ўлимтик, тўнғиз ва бут-санамлар савдосини ҳаром қилди», деганлар (Бухорий (2236) ва Муслим (1581) Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилганлар). Бошқа бир ҳадисда: «Маст қилувчи ичимликни ва унинг пулини ҳаром қилди, ўлимтикни ва унинг пулини ҳаром қилди, тўнғизни ва унинг пулини ҳаром қилди», деганлар (Абу Довуд (3485) Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган).

Нажас ёки нажасга айланган ёғ-мой савдоси ҳам дуруст эмас. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Аллоҳ таоло агар бир нарсани ҳаром қилса, унинг пулини ҳам ҳаром қилган», деганлар (Абу Довуд (3488), Аҳмад (1/322, №2961), Ибн Ҳиббон (11/312, №4938) Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилганлар).

Муттафақун алайҳ бўлган ҳадис борки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан: «Ўлимтикнинг мойи билан кемаларни мойланса, териларни ёғланса ва одамлар уни чироқмойи қилсалар, бўладими?», деб сўралганда у зот: «Йўқ, у ҳаром», деганлар (юқоридаги Жобир розияллоҳу анҳу ҳадисининг давоми).

2) Топшириш ва қўлга етказиш имкони бўлган нарса бўлиши. Чунки, қўлга етказиш мумкин бўлмаган нарса йўққа ўхшаш бўлиб, унинг савдоси дуруст бўлмайди. Масалан, қочиб кетган қулни сотиш, йўқолиб қолган туяни сотиш, осмондаги қушни сотиш, бошқа биров тортиб олиб кетган нарсани сотиш дуруст эмас.

3) Товар ҳам, унга тўланадиган ҳақ ҳам ҳар икки савдо битими

Ислом Нури

тузаётган одамга маълум бўлиши. Чунки, номаълум нарсанинг савдосидан қайтарилган. Ўзи кўрмаган ёки кўрса ҳам билмаган нарсани савдо қилиш, ҳайвоннинг қорнидаги боласини ёки елиндаги сутни сотиш дуруст бўлмайди.

Муломаса байъи, яъни: «Қайси нарсага қўл теккизсанг, ўша сенга фалон пулга», деб савдо қилиш дуруст эмас.

Мунобаза байъи (икки киши бир-бирининг товарини текшириб кўрмасдан бир-бирининг олдига ирғитиб қўйиб савдо қилишлари), яъни: «Қай бир матони менга улоқтирсанг, ўшанинг нархи фалонча», деб савдо қилиш ҳам дуруст эмас. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтилганидек: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам муломаса ва мунобазадан қайтарганлар» (Бухорий (2146) ва Муслим (1511) ривоятлари).

Тош отиб, байъ қилиш, яъни: «Мана бу тошни от, қайси матога тегса, сенга унинг нархи шунча» деб савдо қилиш ҳам дуруст бўлмайди. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тош отиб савдо қилишдан ва ғарар (номаълум нарса) савдосидан қайтарганлар» (Муслим (1513) ривояти).